

# 2017 | 1

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

## ■ A TARTALOMBÓL

- *CSÁKÓ JUDIT*  
KANCELLÁRIA ÉS TÖRTÉNETÍRÁS  
A 14. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON
- *KOVÁCS VIKTÓRIA*  
LELESZ PATRÓNUSAI
- *KITANICS MÁTÉ–HANCZ ERIKA–TÓTH TAMÁS–  
PAP NORBERT*  
A TURBÉKI KEGYTEMPLOM  
TÖRÖK ELŐZMÉNYE
- *RADA JÁNOS*  
A KULTÚRHARC RETORIKÁJA  
ÉS A PROTESTANTIZMUS
- *KÁRBIN ÁKOS*  
AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANK  
ÉS A VALUTAREFORM ELŐZMÉNYEI
- *TURBUCZ DÁVID*  
PIŁSUDSKI MEGÍTÉLÉSE MAGYARORSZÁGON
- *VÁMOS PÉTER*  
MAGYAR GEOFIZIKUS EXPEDÍCIÓ KÍNÁBAN  
1956–1962
- ÁDÁM MAGDA (1925–2017)

# TÖRTÉNELMI SZEMLE

# TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI  
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE  
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 1. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)  
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),  
BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,  
GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,  
OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,  
SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,  
VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: [tortenelmiszemle@btk.mta.hu](mailto:tortenelmiszemle@btk.mta.hu)

---

## TARTALOMJEGYZÉK

### TANULMÁNYOK

|   |    |
|---|----|
| Kitanics Máté–Hancz Erika–Tóth Tamás–Pap Norbert:<br>A turbéki kegytemplom török előzményének kérdése | 1  |
| Kárbin Ákos: Az Osztrák–Magyar Bank és az 1892. évi valutareform előzményei                           | 19 |
| Vámos Péter: Baráti segítség és önerőre támaszkodás.<br>Magyar geofizikus expedíció Kínában 1956–1962 | 47 |

### MŰHELY

|   |     |
|---|-----|
| Csákó Judit: Kancellária és történetírás a 14. századi Magyarországon.<br>Kutatástörténeti áttekintés | 77  |
| Kovács Viktória: Lelesz patrónusai  | 103 |
| Rada János: A kultúrharc retorikája és a protestantizmus magyarországi röpiratokban                   | 129 |
| Turbucz Dávid: Pilsudski megítélése Magyarországon a két világháború között                           | 145 |

### MÉRLEG

|  |     |
|--|-----|
| Kondomínium: a kora újkori történelem és irodalom határvidékén<br>( <i>Gőzsy Zoltán–Varga Szabolcs</i> ) | 163 |
|--|-----|

### MEGEMLÉKEZÉS

|  |     |
|--|-----|
| Ádám Magda (1925–2017) ( <i>Borhi László</i> ) | 173 |
|--|-----|

## Ádám Magda

(1925–2017)

Nehezen mondom ki e szörnyű szót, de meghalt Ádám Magda, az elmúlt fél évszázad magyar történetírásának egyik legjelentősebb képviselője. Személyében a magyar diplomáciatörténet doyenjét vesztettük el. Tanárom volt s kollégám, és talán legfőképpen családtagként szeretett, pótolhatatlan barát. Személyében a jóság és a szeretet egy-egy darabja távozott a földről.

Egy nagy történészgeneráció tagja volt Juhász Gyulával, Ormos Máriával, Ránki Györggyel és másokkal, akik dacolva az ideológiai korlátokkal és tabukkal, hozzáláttak ahhoz, hogy a történészszakma normái, vagyis a tisztességes forráskritika tükrében újraértelmezzék a Horthy-korszak külpolitikáját és ezzel Magyarország helyét a nemzetközi térben.

Ádám Magda, illetve mindazok számára, akik szerették, Magda, nehéz korszakban élt. Talán ez is magyarázza, hogy viszonylag későn kapott katedrát. 1984 ősze volt, amikor Tanárom, az angol tanszék nyelvészprofesszora, Roth Sándor, a közkedvelt Sanyi bácsi, aki mint később megtudtam, Magda fivére volt, szólt, hogy lenne egy óra, amely érdekelhet. Némi kétkedéssel fogadtam, amit mondott. Nem voltam a szorgalom mintaképe, részben talán azért, mert az első évfolyam briliáns oktatóin túljutva a bölcsészkar mintha lejtmenetbe került volna. Nem mindig lelkes, nem mindig felkészült oktatók sokszor érdektelenségbe fulladó óráit hallgattuk. Tanáraink közül csak kevesen mutattak némi érdeklődést diákjaik iránt. Legalábbis azok közül, akikhez addig szerencsém volt.

Kétkedve léptem be tehát a kicsiny szemináriumi terembe, hiszen a foglalkozás híre, mely merésznek számító módon a 20. századi magyar külpolitikát tárgyalta, csak kevesekhez jutott el. Végre egy olyan téma volt, amit valóban tanulni szerettem volna.

Közhely, de ez alkalommal el kell ismételnem, hogy egy jó Tanár életet határoz meg. Még a hosszú évtizedek távlatából is világosan emlékszem az első órára. A professzor asszony, aki ott ült, hallgatóira várva, visszafogott eleganciával volt felöltözve, ezzel is megtisztelve az intézményt és hallgatóit. Amire a látványból legjobban emlékszem, mégiscsak az, hogy természetesen szép arcából végtelen jóság áradt. Nem vagyok különösebben jó emberismerő, de ebben nem tévedtem.

Óráin megnyílt a kapu a tudományhoz, amihez elköteleztük magunkat. Megtanultunk forrást elemezni, azt, hogy egy-egy szöveg olvasata nem egyértelmű. Megmutatta, hogy a nemzetközi politika megértéséhez minden oldal szempontját

meg kell ismernünk. Magda esetében nem is csupán két oldalról volt szó, hiszen a térség egészét vizsgálta. Ehhez a magyaron kívül a csehszlovák, olasz, francia, osztrák, német, brit és amerikai levéltárak anyagaival is megismerkedett. Ebből adódott álláspontja, melyet áthatott a neorealista szemlélet, vagyis az, hogy a gyenge államok nem lehetnek meghatározó szereplői a nemzetközi politikának. De túlságosan jól ismerte ahhoz a történelmet, hogy doktrínák rabja legyen.

Munkásságának meghatározó eleme volt, hogy fiatal éveit kisebbségi sorban, szülőhelyén, Kárpátalján töltötte. Egyetemi óráinak, könyveinek visszatérő mondanója, hogy a kisebbségi kérdés, pontosabban a nemzeti kisebbségek jogainak, gyakran emberi méltóságának figyelmen kívül hagyása nemcsak a belpolitikát mérgezte meg a soknemzetiségű utódállamokban, hanem végzetesen megfertőzte térségünk nemzetközi kapcsolatait is. A sovinizta nacionalizmus és az ebből táplálkozó gyűlöletpolitika miatt Közép-Európa kis államai még a túlélés érdekében sem voltak képesek közösen fellépni. Magda arra is megtanított, hogy a történetíró feladata az értelmezés, de ellentétben a kemény tudományokkal, egy-egy jelenségre több érvényes magyarázat is születhet.

Talán mégsem az volt Ádám Magda óráinak a legszokatlanabb eleme, hogy mindig felkészülten érkezett, és át akarta adni diákjainak a hatalmas tudást, amit felhalmozott. Leginkább talán az, hogy mindhármunkat, akik szemináriumát látogattuk, kollégaként, egyenrangú félként kezelte, akiktől tanulni is lehet. Egy jó Tanár nem előre gyártott anyagot ad elő hallgatóságának, hanem előadás közben is gondolkodik. Nem volt kötelező elfogadni Magda álláspontját, nyitott volt egy másik érvre, magyarázatra, ha azt szakmailag elfogadhatónak tartotta. Tanított, hogy tanulhasson, és ebből mi is okultunk. Órái élményszámba mentek, hiszen hivatásának tekintette a tanítást. Diákjai sorsát az egyetem után is szíven viselte, és azokkal, akik nyitottak voltak erre, igyekezett baráti kapcsolatot kialakítani. Számon tartotta eredményeinket, ha kértük, tanácsokkal látott el.

Felejthetetlen élmény volt az 1980-as évek szürkeségében, hogy bizonyos rendszerességgel összejöveteleket szervezett, ahova legkedvesebb hallgatói és közelmúltunk történetének egy kivételes tanúja és szereplője, Kéri Kálmán bácsi voltak hivatalosak. Múltunk legnehezebb kérdéseiről, Trianonról, a II. világháborúról, a kiugrásról beszélgettünk kötetlenül, az idő múlásáról tudomást sem véve. Az intellektuális élményhez hozzájárult, hogy gyönyörűen berendezett, patyolattisztaságú otthonában saját recept alapján készült finomságokkal kínált, amiből nem tudott annyit felszolgálni, hogy ne fogyjon el percek alatt. A beszélgetést ő vezette, gyakran utalva arra, hogy erről vagy arról a kérdésről nagynevű kollégáinak mi az álláspontja. A fizikailag jelen nem lévők is jelen voltak, mert Magda így tartotta helyesnek, minden megalapozott véleményt tiszteletben tartott.

Azok közé tartozhatom, akiket igazán közel engedett magához. Lassanként megtudhattam, hogy magas ívű pályája, sikeresnek és szépnek feltűnő élete, az arcáról soha el nem tűnő mosoly jól palástolt emberi tragédiát rejt. Nehéz volt beszélnie erről.

Ádám Magda egy apró, kárpátaljai faluban, Turjaremetén született, sokgyerekes, szegény, de boldog zsidó családban. Innen, a kicsi otthon melegéből hozta

családszeretetét, amit imádott leányára, unokájára és dédunokáira öntött. Megtudhattam, hogyan ismerkedett meg fővárosi, nagypolgári zsidó családból származó vőlegényével, akitől társadalmilag, vagyoniilag egy világ választotta el. A szerelem minden akadályt áthágott. Beszélgetéseink alatt észrevétlenül elrepült az idő. Egyszer csak öreg este lett, holott kora délután érkeztem hozzá. Egy ilyen alkalommal vágott bele abba, hogy elbeszélje életének azt a részét, amit csak kevesekkel osztott meg. 1944-ben, 19 évesen családjával együtt a csendőrök elhurcolták otthonából. Nagy lelkiereőt kellett hozzá, hogy elmondja: bevagonírozás előtt megalázó motozásnak vetették alá. Auschwitzba, a poklok poklába került. Ő két nővérével túlélte a megpróbáltatásokat, de családja, szerettei nagyobb része a gázkamra infernójában pusztult el. A három testvért szétválaszthatatlanul összeforrasztotta a közösen átélt megpróbáltatás. Bár kikíváncozott belőle, hogy megossa életének ezt a rettenetes élményét, nehezebb esett beszélnie róla, és nem erőltettem. Terveztem, hogy egyszer részletesebben is kikérdezem, hogy története ne vesszen el az utókor számára, de nem vitt rá a lélek, hogy faggassam. Sajnos elkéstem vele.

Igy vált érthetővé a közte és a tőle elvileg oly távol álló, volt horthysta katonatiszt között kialakult barátság. A közös érdeklődésen túl e két oly különböző származású, hátterű, de hasonló természetű embert összefűzte az igazságtalanul, okatlanul megélt szenvedés, megaláztatás. Magdának Auschwitz, Kálmán bácsinak Recsk jutott osztályrészül, hiába tartozott azon kevés tiszt közé, aki, hallgatva Horthyra, átment az oroszokhoz.

Magdában súlyos sebet ejtett az átélt szörnyűség, de nem tette keserűvé vagy gonosszá. Nem minden áldozatnak adatott meg ez a képesség. Magdában nem volt gyűlölet, nem keresett bűnbakot szenvedéseiért. Rettenetes élményei erősebbé tették és megértővé. Bántotta az igazságtalanság, és nem véletlen, hogy ő volt az egyik élharcosa annak, hogy az általa hősként tisztelt Esterházy Jánost rehabilitálják és elismerjék mint a Világ Igazát. Ha valaki, ő pontosan tudta, mit jelentett helytállni olyan időkben, amikor az aljasság volt kifizetődő. Éjszél felfogta, de nem tudta elfogadni, hogy azokat, akik mindezt meggátolták, szűk látókörű nacionalista acsarkodás vezérelti. Mélyen sértette igazságérzetét, hogy a harc kudarcot vallott, de tudta, hogy az igazság csak ritkán diadalmaskodik.

Ádám Magda hatalmas tudományos hagyatékot testált az utókorra sok nyelven megjelent monográfiái, tanulmányai és nem utolsósorban forráskiadványai által. Akár Trianonról, akár Maurice Paléologue diplomáciai manőverezéseiről, Eduard Beneš politikai jellemrajzáról, a nagyhatalmak közép-európai versengéseiről, a kis államok egymás közötti hatalmi harcáról írt, az a cél vezérelte, hogy megértse egy bonyolult rendszer működését. Érveit vaslogikával, dokumentumokkal alátámasztva építette fel. Sorai mögött azonban ott lappang a szenvedély, hogy igazságot szolgáltatson azoknak, akikkel méltatlanul elbánt az utókor, vagy helyre tegye azokat, akiket pedig méltatlanul emelt fel a sokszor politikai érdek által vezérelt történetírás. Ormos Máriával kimutatta, hogy Trianon mögött nem bosszú vagy gyűlölet állt. A végzetes békediktátum kőkemény stratégiai és gazdasági érdekeket tükrözött, de létrejöttében szerepet játszott az esetlegesség, a történelmi

véletlenek balsorsszerű sorozata. Mindez csak azzal válhatott világhosszá, ami Ádám Magda kutatási módszereit jellemezte: a pontosság, minden apró részlet feltárása, természetesen a nemzetközi politika egész terében.

Szakmai tekintélyét jelzi, hogy munkái megkerülhetetlenek a hazai és nemzetközi szakirodalomban. Az ünnepi kötethez, amely 85. születésnapjára született, a szakma legkiválóbb képviselői küldtek tiszteletére szöveget. Csak kevés tudós mondhatja el magáról, hogy egy oxfordi college, esetében a St. Hilda's, örökös tagjává választotta. 1983-ban a tekintélyes Akadémiai Díjjal tüntették ki, ennek ellenére joggal érezhette, hogy munkásságát nem becsülték meg igazán azok, akiknek előjoga, hogy kitüntetésekkel adjanak. Egyszer kiszivárgott a hír, hogy francia Becsületrendet kap ötkötetes forráskiadványáért. Sohasem tudta meg, ki és miért másította meg a döntést. A *Documents diplomatiques sur l'histoire du bassin des Carpates* sok évtizedes munka eredménye volt, melynek főszerkesztőként Magda volt a motorja. Minden kitüntetésnél többet számít, hogy elmondhatta magáról: azon tudósok közé tartozott, aki visszaadta a magyar történetírás hitelét, és relevánssá tette a nemzetközi szakma számára is.

Szerény volt és közvetlen. Nem voltak allűrjei, nem játszotta meg a nagy tudóst. Nem kereste a politika kegyeit, nem hajszolta a népszerűséget, nem akart mindenhez értő szakértő lenni annak érdekében, hogy a nyilvánosság előtt szerepelhessen. Ennek ellenére hívta a rádió és a televízió, mert mondandója bölcs volt és megalapozott. Megfontolt volt és nem szenzációhajhász, holott kutatási eredményei többször mentek szenzációszámba. Tőle tudjuk, hogy a francia külpolitika rövid ideig Magyarországra kívánta alapozni közép-európai politikáját, és ennek érdekében a határrevíziót sem tartotta elképzelhetetlennek. Szavaiból, papírra vett soraiból olyan hitelesség áradt, amely csak sok évtizedes munkával és tehetséggel szerezhető meg.

Magda büszke volt tudományos eredményeire, mégsem gondolta, hogy mindig mindenben igaza van. De hitt az igazságban, és munkáit ennek keresése hatotta át. Tőle tudom, hogy a történész talán legfontosabb tulajdonsága a kompromisszum nélküli becsületesség. Élete egybeforr az MTA Történettudományi Intézetével, a magyar tudományos élet egyik fellegrárával. Közel fél évszázadot töltött a várbeli épületben, amely szinte második otthona volt. A szeretett Intézet elköltözött. A hely, ahol szakmai sikereit elérte, már nincs többé, és Magda vele távozott.

*Borhi László*

*Borhi László (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)*

## CONTENTS

### STUDIES

- Máté Kitanics–Erika Hancz–Tamás Tóth–Norbert Pap:  
The Problem of Ottoman Antecedents to the Shrine of Turbék 1
- Ákos Kárbin: The Austro–Hungarian Bank  
and the Antecedents of the Currency Reform in 1892 19
- Péter Vámos: Friendly Aid and Self-Reliance.  
The Hungarian Geophysical Expedition in China, 1956–1962 47

### WORKSHOP

- Judit Csáki: Chancellery and History Writing in 14th-Century Hungary.  
A Survey of Research History 77
- Viktória Kovács: The Patrons of Lelesz 103
- János Rada: The Rhetoric of *Kulturkampf* and Protestantism in Hungarian Pamphlets 129
- Dávid Turbucz: The Image of Piłsudski in Interwar Hungary 145

### REVIEW ARTICLE 163

### COMMEMORATION 173

---

## E számunk szerzői

BORHI LÁSZLÓ, az MTA doktora, tud. tanácsadó (MTA BTK TTI) • CSÁKÓ JUDIT PhD, tud. segédmunkatárs (MTA BTK TTI) • GŐZSY ZOLTÁN PhD, tszv. egy. docens (PTE) • HANCZ ERIKA, tud. segédmunkatárs (PTE) • KÁRBIN ÁKOS PhD, csoportvezető főlevéltáros (VERITAS Történetkutató Intézet) • KITANICS MÁTÉ PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • KOVÁCS VIKTÓRIA, tud. segédmunkatárs (MTA BTK „Lendület” Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport) • PAP NORBERT PhD, tszv. egy. docens (PTE) • RADA JÁNOS egy. tanársegéd (Miskolci Egyetem) • TÓTH TAMÁS PhD, geofizikus (Geomega Kft.) • TURBUCZ DÁVID PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • VARGA SZABOLCS PhD, főiskolai tanár (Pécsi Hittudományi Főiskola) • VÁMOS PÉTER, a nyelvstudomány (orientaliztika) kandidátusa, tud. főmunkatárs (MTA BTK TTI)

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont  
Történettudományi Intézet  
PTE = Pécsi Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a [www.tti.btk.mta.hu](http://www.tti.btk.mta.hu) honlapon olvasható